

Iš Zenono Ivinskio gyvenimo ir jo darbo minčių žiupsnelis

Ignas Stanevičius

Doktorantas
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Naujosios istorijos katedra
El. paštas: ignas.stanevicius@gmail.com

Publikuojamas lietuvių išeivijos istoriko Zenono Ivinskio mašinraščiu spausdintas dokumentas, kuriame pateikiama sutraukta autoriaus autobiografija. Galutinė šaltinio pabaigimo data – 1968 m. kovo 28 d., tačiau patys prisiminimai parašyti skirtingais laiko intervalais. Pavyzdžiui, dokumento pradžioje nurodyta, jog tekstas paruoštas kovo 9–10 d. O Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau – VUB RS) Zenono Ivinskio fonde Nr. 198 saugoma korespondencija teikia žinių, kad prisiminimai adresuoti pirmiausia Zenono Ivinskio šeimai¹. Prof. Ivinskis minėtame laiške, rašytame kovo 22 d. kun. Rapolui Krasauskui, pažada dar atsiųsti likusią pasakojimo dalį kitą dieną, tačiau paskutinė pateikta teksto data – kovo 28 d. Nenuoseklus laiko tarpnis iš dalies paaiškinamas paties prof. Ivinskio: „Kadangi dienomis esu didelei užimtas, tai darau vėlai vakarais.“² Taip pat iš susirašinėjimo sužinoma, kad kun. Rapolas Krasauskas, remdamasis Ivinskio memuarais, paruošė atskirą tekstą apie Ivinskį 1968 m. rugsėjo mėnesio „Aidų“ žurnalui (Nr. 7)³. Publikuojamo teksto originalas su menamais Zenono Ivinskio redakciniais pataisymais yra saugomas Amerikos lietuvių kultūros archyve (toliau – ALKA), Putname, kun. Krasausko fonde. Dokumentas minėtame fonde atsirado neatsitiktinai, nes laiško adresatas kun. Krasauskas 1980 m. iš Romos persikėlė gyventi į Putnamą ir pradėjo rūpintis ALKA. Jam mirus, iš jo dokumentų buvo sudarytas asmeninis fondas.

Publikacijos poreikį pagrįsti galima keliais argumentais. Pirmiausia, tai pirminis šaltinis, kaip memuarai parašyti artimiausiam žmonių ratui, taip pat leista jo medžiagą panaudoti tekstui į žurnalą. Tačiau kun. Krasausko publikuotame tekste labiausiai orientuotasi į komplimentus kolegai⁴, kai referuojami ir apibendrinami svarbiausi profesiniai pasiekimai, o praleidžiami Zenono Ivinskio kitų asmenybių vertinimai, nei į kritinę asmenybės apžvalgą. Lyginant tokius ir panašaus pobūdžio

¹ Zenono Ivinskio laiškas kun. Rapolui Krasauskui rašytas Bonoje, 1968 kovo 22 d., VUB RS-F198-378, l. 1.

² Ibidem.

³ Rapolas Krasauskas, „Istorikas Zenonas Ivinskis“, in: *Aidai*, Nr. 7, 1968, p. 213–226.

⁴ Pats Zenonas Ivinskis, pasirodžius straipsniui „Aiduose“, neišsiplėsdamas kun. Krasauskui užsimena apie nepagailėtus komplimentus: „Jūsų rašyta Aidams tekstą išsivežiau, bet teperskaičiau tik pirmą puslapį... Mačiau, kad taip per daug palankiai parašyta“, in: Zenono Ivinskio laiškas kun. Rapolui Krasauskui rašytas Bonoje, 1968 m. rugsėjo 5 d. VUB RS-F198-378, l. 1.

tekstus su viešai spaudoje skelbtais, galima išsiaiškinti, kokius asmenų biografinius portretus ir kaip stengėsi kurti jų amžininkai. Antra, pasitelkiant šiuos Ivinskio memuarus, galima gvildinti Lietuvos tarpukario ir išeivijos istorijos problemas, istorikų veiklos kryptis ir uždavinius bei rekonstruoti paties Zenono Ivinskio asmenybės portretą, lyginant su tarpukariu rašytu, siauram istorikų ratui prieinamu dienoraščių⁵ ir amžininkų korespondencija.

Dokumentas pradedamas struktūrizuotomis ir numeruotomis pastraipomis, kurių numeracija tęsiasi iki 7 (l. 5). Tačiau likusį nepažymėtą tekstą galima suskirstyti į kontekstines dalis. Pirmojoje (l. 1–5) dokumento dalyje Ivinskis daug dėmesio skiria gimtinės kraštovaizdžiui, prisiminimams apie artimuosius: tėvus, brolius ir seseris, jų likimus po Antrojo pasaulinio karo. Pateikiama epizodų iš vaikystės, pasiruošimo gimnazijai, pažymimas susidomėjimas istorija. Antrojoje (l. 5–14) dokumento dalyje apžvelgiami pirmieji studijų metai, aprašomi įspūdžiai apie universitete dirbusius istorikus, doktorantūros studijas Berlyne, profesinis santykis su vokiečių istoriku Albertu Brackmanu, darbo patirtis užsienio archyvuose renkant Lietuvos istorijos šaltinius. Aprašomas pirmas profesionalaus Lietuvos istoriko veiklos dešimtmetis: profesiniai interesai, straipsnių rašymas į mokslo ir kultūros žurnalus, karinė tarnyba bei sunkumai einant Lietuvos universiteto Filosofijos fakulteto sekretoriaus ir dekaną pareigas. Trečia dalis (l. 14–20), skirta veiklai 1944 m. pasitraukus iš Lietuvos, apžvelgiama fragmentiškai, daugiausia dėmesio skiriama publicistinei veiklai: rengiant Lietuvių enciklopediją, dirbant Lietuvių Raudonajame Kryžiuje Vokietijoje, profesinio darbo tęsai užsienyje (darbui Vatikano archyvuose, dėstymui Bonos universitete), Lietuvos istorijos organizavimo ir vertinimo išeivijoje problemoms.

Mašinarštis yra 21 x 29,7 cm formato, jį sudaro dvidešimt kalkinio popieriaus lapų, prirašytų iš vienos pusės. Tekstas spausdintas lotyniškai mašinėle be lietuviškų rašmenų, todėl teksto autorius didžiąją dalį ženklų ant lietuviškų raidžių užrašydavo rašikliu ar spausdinimo mašinėle prie lietuviškų balsių prikabinavo po kablelį. Korektūros klaidos, praleistos raidės ar sumaišyta raidžių tvarka publikacijoje pataisytos, archajiški ar netaisyklingai parašyti lietuvių kalbos žodžiai pažymėti [!], o sunkiau suprantamų žodžių rašyba ar junginiai paaikškinti išnašose. Dokumente gausu sąsagėlėmis susegtų kalkinio popieriaus iškarpų su įvairiais teksto papildymais. Jie pažymėti varnelėmis „√“ ar paraštėse įterpti papildymai „x)“, kurie dokumento publikacijoje pakeičiami kampiniais skliaustais „<...>“. Virš žodžių iškeltos praleistos raidės žodyje įrašomos naudojant lenktinius skliaustus „(...)“, įterpti žodžiai įrašyti viršutiniu indeksu iškeliant, o praleistos raidės žodžiuose ir originali dokumento lapų numeracija įrašytos laužtiniuose skliaustuose.

Kai kurių publikacijoje vartojamų sutrumpinimų paaiškinimas:

- LKM – Lietuvos katalikų mokslo.
- LRK – Lietuvos Raudonasis Kryžius.
- Balf'as – Bendrasis Amerikos lietuvių fondas.
- LE – Lietuvių enciklopedija.
- VLIKAS – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas.
- LF – Lietuvių frontas.
- KZ – koncentracijos stovykla (vok. *Konzentrationslager*).

⁵ Zenonas Ivinskis, *Dienoraštis. Atskiri nuotykių ir įspūdžių iš mano gyvenimo*: D. 2, sąs. 1–2 – 1928.V.29–1940.VIII.14. – 613 lap., 2 sąs. – Kaunas, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių fondas, Zenono Ivinskio rankraščių fondas.

[1. 1]

Iš Zenono Ivinskio gyvenimo ir jo darbo minčių žiupsnelis

(Surašyta 60 metų angoje 1968.III.9–10)

Prašau pasilaikyti!

1. Gimiau ant gražaus Minijos prieupio[!], Babrungo upės kranto, Tėvų vienkiemis (49 ha) Kaušėnų kaime, kur prieš I pasaulinį karą iš nusigyvenusio rusų dvarininko Gargždų ūkininkai buvo nusipirkę ir išsidalinę po porą dešimtų ha, priėjo prie pat Babrungo. Tad žuvavimui ir maudymuisi turėjau idealias sąlygas. O už kelių kilometrų buvo ir Minija su savo garsiuoju Gondingos piliakalniu. Ji aplankyti, net ir vėliau, kai buvau Kaune docentas, sudarydavo daug džiaugsmo. Juo ypač domėjosi mano gerai pažįstamas Plungės viršaitis, išprusęs savo krašto mylėtojas Leonas Kumšlytis (LE XIII 348).

2. Mano tėvas ne tik ūkininkavo, bet ir nuo prieškarinių metų vertėsi miškų prekyba, vėliau (po 1918) dar labiau tai sričiai atsidėdamas, imdamas iš varžytnių įvairias parangas (tiltų, įvairių pastatų remontus), pristatydamas Klaipėdos lentpiuvėms[!] rąstų etc. Man visa ta sritis buvo svetima ir mažai apie ją žinojau. Pristatė tėvas 1921 m. ant mūsų žemės, kur buvo gero molio, plytynę[!], nusipirko ^{netoli} malūną. Tad tikro vargo niekada nemačiau, juo labiau, kad Mama ne tik energingai vedė ūkio reikalus, kai tėvo nebūdavo namie, bet ir per sunkius pirmo karo metus, kai ūkis nepaprastai nukentėjo, ji mums visada užteko maisto. O iš I pasaulio karo, vokiečių rekvizijų[!], jų žiaurumų su mūsų kaimynais ir mūsų namuose turiu ne mažą atsiminimų. Mūsų ūkio laukus į dvi dalis skaldo, beveik visą kilometrą per mūsų žemę nusidriekęs, svarbus kelias (pusplentis)[!], einąs iš Kretingos per Plungę į Telšius. Kadangi pati sodyba yra beveik čia pat prie kelio (gal 100 m. atstu[mu]), tai amžinai per karą užsukdavo vokiečių daliniai, jų gurguolė („abozai“) sustodavo mėnesių mėnesiais, nuolat ganydavo doobilų laukus. Karo gale, tėvo gerai vestas iki tol, ūkis buvo taip nualintas, kad beliko vos porą[!] kuinų, nes kiti arkliai vad. arklių „mobilizacijose“ dingę... Kadangi pieno iš poros likusių karvių jau ūkiui nebepakakdavo, tai mama savo gerai prižiūrimiems vaikams nupirko... ožką. Pradžioje kiek sarmatos buvo, nes mūsų krašto ūkiuose ožka atrodė pajuokos gyvulys... Bet ožkos „kastinys“ (LE XI 142) buvo tokis skanus... Vaikų būrys augome sveiki ir sotūs. Vis dėkoju širdyje savo mamai, kad ji taip rūpinosi mūsų sveikata. Tą padėką tebesinešioju iki šiol, nes vis dar esu sveikas.

[1. 2] 3. Ne tik už gerą sveikatą, bet ir už mokslą, dėkoju Dievuliui ir Mamai, kuri šių metų vasario 12 d. sulaukė Čikagoje 80 metų. Mano mama, sesuo išsilavinusio ^{buv.} mokytojo Jono Bražinskio, kuris turėjo didelę biblioteką ir kalbėjo daug kalbų (net esperantiškai) (Bražinskis Jonas, LE III 232–prof. Dovydaičio į Kauno Lietuv. Encikl. patiektos žinios!), labai brangino mokslą penkių berniukų ir dviejų dukterų išlavimui daug triuso[!] ir energijos padėjo. Keturi baigėmė[!] gimnaziją: Vladas, užpėnai miręs Sydnėjuje[!], tapo gydytoju internistu⁶ (Kaune), sesuo Bronė baigė Dotnuvos Akademijoje agronomiją–IV sekciją (namų ruošą). Toje srityje ir dabar ji visokiu būdu reiškiasi,

⁶ praktikantu

neiškiriant nė raštų. 14 metų už mane jaunesnė Janina studijavo farmaciją. 1952 Čikagoje yra netikėtai ^{skilvio vėžiu} mirusi. Vyriausias brolis Jonas, dabar Čikagoje, be vidurinio gimnazijos mokslo, yra dar baigęs Klaipėdoje miesto prekybos mokyklą, nes jam reikėdavo vis tėvui padėti jo prekybos reikaluose. Du broliai yra baigę žemės ūkio mokyklas. Vienas jų Juozas, vienintelis vaikas iš tėvo pirmosios moterystės, yra nevedęs. Jauniausias, ^{1918 metais gimęs} brolis Paulius, buvo rūpestingai pasiruošęs ūkį valdyti... Buvo išėjęs net traktoristų kursus Kaune. Visi šeši antrosios mano tėvo Juozapo žmonos Aurelijos Bražinskaitės vaikai (4 sūnūs ir dvi dukterys) ^{vedė ar ištekėję} palikome, ar auginame Mamai, rodos, 14 anukų[!] (Mano Kęstutis yra 12–tas anukas![!]). Yra jau šeši proanukai[!], šiuo metu, rodos, visi Australijoje. Kai tėvas, betikrindamas miško medžius (Rietavo miškuose) smarkiai persišaldė ir 1929.V.6 (tą vakarą buvo atentatas prieš Voldemarą prie Valstybės teatro Kaune), likusi našlė mama, nežiūrint krizių ir ūkinių sunkumų, ir toliau leido jaunosius vaikus į mokslą.

4. Man neteko lankyti jokios pradžios mokyklos. Mano vyresnieji broliai dar užgriebė prieškarinės liaudies mokyklos. O kai jiedu namie daug ^(poezijos) eilių (rusiškų) mokydavo atmintinai, tai ir aš jas mechaniškai atmintinai išmokau, šiltame kambaryje ^{žiema} besiklausydamas. Per I pasaulinį karą turėjome gerą namų mokytoją Joną Smilingį, kurio brolių Antaną (LE XXVIII 184) vėliau ^{liaudies mokytoją} gerai pažinojau Plungėje. Jonas Smilingis, kuris mus tris brolius ruošė gimnazijon Kaušėnuose, buvo nuostabus žmogus, nepaprasto darbštumo ir tvarkingumo. <1921–23 jis buvo Šiaulių mokytojų seminarijos geras mokytojas.> Iš jo buvo galima daug išmokti. Žinoma, jam su trimis namų klasės išdaigautojais[!] buvo nelengva. Jis buvo didelis poezijos mėgėjas, pats darė vertimų iš rusų ir eiliavo. Tad ir mus mokė [l. 3] daug eilių iš Liudo Giros rinkinio „Cit, paklausyk!“ Dar ir dabar man skamba Margalio Kalėdų, Naujųjų Metų, Velykų progomis išmoktos deklamuoti eilės. Nepaprastą įspūdį man padarė pirmoji perskaitytoji knyga „Robinsonas Kruzė“ (Amerikos liet. vertimas). Žinoma, namuose n[e]trūko Didžiojo Egipto[!] sapnin[in]ko, Peklos knygos ir visokios Rygoje ir artimuose Prūsuoose leistos lietuviškos literatūros. Tėvas prieš I pasaulinį karą buvo skaitęs „Viltį“, ateidavo „Vienybė“. Tėvas vis pabrėždavo giminystę su šimta metų anksčiau (1808) gimusiu Laurynu Ivinskiu, kurio daug kalendorių išvežiauvau[!] vėliau iš namų į savo biblioteką Kaune. Apie Lauryną Ivinskį daug ži(n)oję dar senelė Barbora Ivinskienė, bet ji mirė 1920 pradžioje, kai aš ėjau 12–tus metus. Taip ir likau jos neišsiteravęs... Atsimenu, ji pasakodavo, jog jis labai mėgęs rūgusį pieną, buvęs savotiškas, vakarais, kai į svečius atvažiuodavo į Kaušėnus, išeidavęs žvaigždžių stebėti, visokius vabzdžius ir vabalus rinkdavęs ir tt. <Kadangi mano tėvo namuose Kaušėnuose buvo akcentuojama didelė pag[a]rba Laurynui Ivinskiui, aš pasirinkau 1920 m. pavasarį, kai vysk. Karevičius Kartenoje dirmavojo[!] (Sutvirtinimo sakramentą teikė) Lauryno vardą. Gimnaziją baigdamas norėjau pasikeisti savo pavardę į Jevinskas, Jieviškis, ar Jievinis. Tėvas tada įsakmiai prašė pavardės jokiū būdu nepakeisti, o vadintis taip toliau, kaip Laurynas Ivinskis vadinosi...>

5. Su didelėmis ašaromis buvo aplaistytas mano įstojimas gimnazijon Telšiuose, kur gimnazija buvo atidaryta dar prie vokiečių 1918 m. sausio 21 d. Atsimenu, kaip rūpestingoji mama visus tris sūnus (vyriausias jų iš pirmosios tėvo žmonos) išvežė į Telšius

per giliausią sniegą. Buvau dar silpnai paruoštas, ypač iš aritmetikos. Kai abu brolius priėmė į I klasę, aš patekau—tada buvau tik 9 metų — į prirengiamąją klasę, kaip rusų gimnazijose būdavo vadinama “prigotovitel’na”, ir apie tokius mok[*i*]nius sakydavo : “prigotovuški” – “liaguški” (prirengiamieji, tai varliukai). Daug verkiau ir daug dienų nusi-minęs buvau, kai broliai (Juozas ir Jonas) traukė pirmon klasėn. Bet Dievas mano ašarų pasigailėjo... Po kelių mėnesių buvome perkelti į pirmą klasę, atsiradau pas brolius. Mokslas ėmė sektis. 1925 m. pavasarį gimnazija baigiau visais penketukais (iš 48 abiturientų tokių buvome 4). Tik mums keturiems niekas tada „aukso medalio“ nedavė, nes jis tada buvo sukauptas naujakūrėje[!] Lietuvoje ne tokiems dalykams. (Kai 1919 m. rudenį Plungėje buvo atidaryta Saulės gimnazija – pastangų tam reikalui buvo dėjęs ir mano tėvas – penkeris[!] metus į Plungės gimnazija, vaikščiojau iš Kaušėnų, kurie yra už 2 klm. nuo gimnazijos (Plungės mst.). Vaikščiojimas kasdien tokio kelio ir lietui lyjant, ir ir sningant, išėjo man į naudą ir užgrūdino sveikatą. Tik gimnazijos baigti ašuntun klasėn vėl atvykau į Telšius, kur buvo gerai pastatyta lotynų kalba. Esu tad dviejų gimnazijų auklėtinis, ir judviejų abiejų eilę gerų mokytojų su pagarba ir šilima prisimenu.

[1. 4] 6. Nuo kada pradėjau domėtis istorija? Mane visą laiką labiau domino visai tai, kas suprantama humania vardu. Tad gimnazijoje daug skaičiau ir literatūrinių dalykų, ir geografijos—aprašymų. Tada dar nebuvo daug lietuviškų vertimų. Kokis buvo džiaugsmas, kai su žodyno pagalba ėmiau ir perskaičiau iš dėdės Bražinskio pasiskolinęs Viktoro Hugo Les Miserables (Vargdieniai) rusų kalba. Skaičiau tą storą romaną beveik visas vasaras atostogas namie, protarpiai par(d)avinėdamas ir plytas. (Tai buvo atostogų metu paprastai mano darbas). Po Hugo sekė Dostojevskio BroLIAI Karamazovai. Paliko man nepaprastą įspūdį, kad ir rusiškai skaitytas veikalas. Aš tada save lyginau su Alioša... Gimnazijoje jau skaičiau referatų ateitininkams iš Lietuvos istorijos. Pirmasis jų buvo jauniems at—kams, kurių pirmininkas 1922–23 buvau, apie iš šiandien dar ginčijamą[!] klausimą, būtent Lietuvos krikštą. Atsimenu, mano referato tema buvo pavadinta klausiamai : Ar gali lenkai vadintis Lietuvos krikštytojais? Primenu, jog kėliau didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Algirdo, o ypač Vytauto pastangas. Iš Smilingio (jį nužudė piktadariai 1923 rudenį) buvau gavęs skaityti Draugiją, kur buvo eilė istoriškų straipsnių. Atsimenu tada jie man per daug įdomūs nebuvo... Mano palinkimą į visokias „istorijas“ kartą per pamoką 6 klasėje akcentavo mokytojas Juozas Gedgaudas, kai man grąžino rašomąjį darbą. Linkėjo išeiti geru publicistu, nes tokių dabar Lietuvai reikia. Kai tėvo draugui, Stalgėnų klebonui Aužbikavičiui sakiau, jog noriu studijuoti istoriją, tai jis įsakmiai pabrėžė, jog tokio „amato“ žmogus turi daug rašyti, o rašymas jau esąs talento reikalas... Aš galvojau, jog būsiu gimnazijos mokytoju.

7. Įstojęs į Filosofijos skyrių Teol—Fil fak—te, tuojau pasinėriau į darbą. Užsirašiau į tris istorijos seminarus, pradžioje norėdamas pagrindiniu dalyku studijuoti senąją istoriją, kurią atstovavo tada garsus prof. Dovydaitis. Greitai tačiau paaiškėjo, jog klasikinėje (graikų—romėnų) (ist[o]rijoje yra tiek daug prirašyta, kai Lietuvos istorija dirvonauja[!]... Pasirinkau kitame semest্রে Lietuvos istorija pagrindine šaka, o visas kitas tris istorijas (senųjų laikų, vidurinių amžių ir naujųjų laikų) ir pedagogiką—psichologiją šalutinėmis. Būtų užtekę, žinoma, šalutinei š(a)kai tik vienos kurios istorijos. Bet aš pri-

dėjau dar ^{kitas} dvi. Tad daug klausiau pas visus fil[osofijos]. skyriaus istorikus: Alekną, Dovydaitį, Penkauską, Totoraitį. Nueidavau kartais ir pas humanitarus [l. 5] pasiklausyti. Rašiau ne maža seminaro darbų. Kun. kan. Aleknai, kuris dėstė Lietuvos istoriją, seminaro darbui buvau padaręs Vytauto laikų Lietuvos gyvenviečių žemėlapi (metrinio formato), su pažymėjimais datų, kada vietovė pirmą kartą minima. Daugiausia iš Aleknos ir išmokau. Šviesiajam ir tyliajam Vienybės ilgamečiui redaktoriui, Lietuvos istorijos „savamoksliui“ turiu daug pagarbos. Jam dedikavau ir savo ^{vieną} knygą (Lietuvos prekyba su Prūsais I, 1934) <Kai Aleknos mirtį patyriau, buvau nesenai iš Muncheno atvykęs į Berlyno universitetą. Tuoju rašiau apie jį, jo (lai istoriko) atminimui, straipsnį į Rytą. Tai buvo 1939. VI mėn. gale Jis yra nurodytas Kauno Lietuv. Encikl. / Daug rūpestingiau a. a. Alekną atžymėjau LKMokslo Akademijos Suvažiavimo Darbų II tome (197, psl. 416–424). Tai buvo viešas Akademijos posėdis Ateitininkų namuose, per Aleknos garbei skirtą minėjimą. // Paskutinį kartą Alekną mačiau kai spalį pradžioje 1929 m. nuėjau su juo į Sv. Kazimiero namus atsisveikinti. Atsimenu, jis man, tada gavusiam valstybinę stipendiją studijoms užsienyje gilinti, dovanojo šimtą litų (banknotą), kukliai pažymėdamas, jog pats turės gydytis... Dar atsimenu jo žodžius, jog jis pats niekada istorijos nesimokęs–nestudijavęs jos metodų. Man palinkėjo, kad aš istorijos mokslo metodus išstudijuočiau..., kad grįžčiau užimti jo vietą..., Toji vieta pasidarė tuščia jau anksčiau negu buvo galima laukti... Prof. Dovydaitis jau 1940 rudenį rašė, jog ji manęs laukianti... Teužėmiau[!] ją tik 1933 rudenį.>

Iš Aleknos išmokau pirmiausia eiti ad fontes. Jis ir savo seminaruose dažnai tik šaltinį į rankas teduodavo[!], neminėdamas jokio[!] literatūros. Su kunigu Dr. Matusu esava[!] ne kartą perkalbėję, kai drauge studijavome⁷ Kaune, kokis Alekna, kuris nebuvo laikomas nei stilistine pažiba, nei dideliu oratorium, yra kritiškas, kaip jis gerai pažįsta šaltinius. Jau Alekna kėlė, pvz., reikalą objektyviau vertinti Jogailą, Tanennbergo kautynes. Jau Alekna vis[a]pusiškai žvelgė ir į Lietuvos Bažnyčios istoriją, nevengdamas kritikos, kur jos reikėjo. Tas Aleknos kritiškumas, blaivumas, faktų ėmimas psicho–fiziniam priežastingume ^{man} tebeimponuoja ir dabar. Kai ne vienam mūsų tautiečiui tremtyje ir šiandien dar anie praeities veikėjai yra „milžinai, ne žmonės“, Alekna į juos žiūrėjo su pagarba, su meile, bet vis kritiškai. Jo paliktieji darbai ir knygelės tikrai neparodo, kaip jis rūpestingai buvo įsiskaitęs į šaltinius. <Šalia J. Matuso daug Aleknos seminarais pasinaud[o]jo, politiškai klaidingai keliais nuklydęs Povilas Pakarklis. Pastudijavo vėliau mums taip gerai žinomi istorikai Povilas Šležas, Simas Sužiedėlis. Dar spėjo pas jį pastudijuoti Pranas Pauliukonis. Buvo ir daugiau gerų Aleknos mokinių. Mums visiems imponavo jo didelis apsiskaitymas Šaltiniuose, pažinimas specialios[!] klaus(imų) literat(ū)ruos[!]. Aš savo „karjerą“ įtvirtinau pas jį, kai priešingai refere(te)[!] (J. Sprindžiui), kuris skaitė referatą apie grafo⁸ Kyburgo kelionę Lietuvoje (LE XI 438–440) ir laikė tą šaltinį esant autentišku, tvirtinau, jog ta „kelionė“ turi būti falsifikatas, nes ji XIV–jo amžiaus galui mini nebūtus dalykus + lietuviai ištautėję prieš lenkus etc. Mačiau, kad mano „kritika“ mano mokytojui labai patiko. Beveik atsitiktinai pataikiau į taikinį. Biržiška ir Voldemana-

⁷ Užrašyta „studijavova“.

⁸ Užrašyta „grovo“.

ras kritikavo Alekno knygas (vienas Valančių), kitas – jo Lietuvos istoriją), tačiau toje srityje abu nieko kritiškesnio ne(s)iekė iki savo mirties...>

Kiti fakulteto istorikai davė man žinių, mėgau juos kaip žmones, bet jie, arba blogai skaitė paskaitas ir nerūpestingai vedė seminarą, nes neturėjo tam laiko (Dovydaitis, įklimpęs į žurnalą redagavimą ir visuomeninę veiklą; Penkaskas–neturėjęs laiko giliau pasirošti, o vėliau nuskendęs kunigų seminarijos rūpesčiuose). Kiek daugiau buvo galima išmokti iš Totoraičio nes ir jis ėjo kritišku keliu. Tik dėl savo labai švelnaus ir gero būdo, iš studentų jis nedaug reikalavo.

Niekada nesu iš niek pasiteiravęs, kas nulėmė, kad man 1929 m. pavasarį fakulteto buvo paskirta stipendija pagilinti studijas užsienyje, ruoštis, kaip tada buvo sakoma „profesūrai“... Tas pasiruošimas buvo suprantamas pirmiausia dr. Laipsnio įsigijimu. Man atrodo, kad prie mano stipendijos, šalia mano istorijos mokytojų (ypač Alekno) stipriai prisidėjo pats dekanas, prof. Kuraitis. Nerandu tinkamo šilto žodžio, kad galėčiau trumpai Kuraičio vaidmenį, jos past[a]ngas išauginti katalikų pasauliečių būrį, sudaryti jiems ir iš s(a)vos piniginės klojo jis tūkstančius– tinkamas sąlygas. Apie Kuraitį⁹ [l. 6] būtinai reikės rašyti platesnius atsiminimus, kaip esu rašęs apie prof. Šalkauskį. Noriu rašyti ne dėl to, kad jis nelaimingu būdu visai klaidingoje šviesoje yra pastatytas net Akademijos leidiniuose. Turiu galvoje Metraščio I tomo psl. 307 padarytas visai negražias insinuacijas Kuraičiui, nors jo pavardė neminima. Aš jau savo laiku protestavau ir stebėjau ne mažai, kaip Akademijos MOKSLO Akademijos – leidiniuose tokie nekrologai randa vietos... Bet ne polemikos reikalui noriu rašyti apie Kuraitį, kursį prie mano mokslinės ir ideologinės formacijos yra tiek daug prisidėjęs. Jis buvo tada dekanas, kai aš gavau per un–to senatą Švietimo Ministerijos stipendiją ruoštis profesūrai.

Mano mokytojais užsienyje, išskyrus primą semestrą Munchene pas labai nežymų katalikų mediavistą Heinrich Günther, buvo vien protestantai Berlyne, turi žymų–vardą istorikai.

Nugrimzdau į viduramžių studijas, nors buvau ne vieną kartą seminare ir pas tokį garsų¹⁰ naujųjų laikų istoriką Hermann Oncken. Pas Stähliną, žinomą specialistą rusų istorijos, rašiau referatą apie komunistų partijos pradžią Rusijoje, ypač pasiremdamas Zinovjevo brošiūra. Tada visa tai atrodė savotiška „egzotika“. Kažkur toli nuo savos tėvynės ribų. Buvuo[!] ką tik pradėta pirmoji piatiletka¹¹! Rytų Europos istorijos institutas Berlyne turėjo tokią gerą kelių didelių kambarių biblioteką, kurioje ir iš Lietuvos istorijos buvo daug šaltinių, veikalų, žurnalų. Ten praleisdavau daug laiko. Parašiau ten ir žinomam rytų Europos istorijos specialistui prof. Hoetzsch ilgą referatą apie Vytauto vaizdą paveikslą pas Dlugošą. Čia būdamas, dar lengvai priedamas prie Slavistikos seminaro, kuris taip pat buvo didelis, dar panaudodamas Valstybinę biblioteką ir patogią universiteto biblioteką, 1930 metais sudariau plačią Vytauto D. ir jo laikotarpio bibliografiją, kuri buvo per du Athenaumo tomus (Kaune) išspausdinta. Nuostabiai patogi buvo Valstybinė biblioteka (Preussische Staatsbibliothek), kurioje galėjai sėdėti kiauras

⁹ Puslapių pabaigoje, apačioje pieštuku užrašyta „Tuoj galas“.

¹⁰ Užrašyta „grasų“.

¹¹ rus. piatiletka – penkmečio planas.

dienas iki 9 val. vakaro. Ir namon[!] galėjai skolintis knygų ir žurnalų be skaičiaus. Tad prisivilkdavau į namus dešimčių–dešimtis knygų. Tuo atžvilgiu niekur nebesu užtikęs tokios geros bibliotekos. Valstybinė biblioteka turėjo gana daug leidinių, žurnalų ir iš Lietuvos. Ir dabar dar joje (iki šiol buvo Marburge) daug lietuviškų un–to leidinių dar galima aptikti. Turtingos Berlyno bibliotekos sudarė man geras darbo sąlygas. Tik keliais atvejais Berlyne tepriešėjo man per valstybinę biblioteką knygų skolintis iš Varšuvos ir iš... Vilniaus un–to bibliotekos.

Berlyno un–te buvo tikrai gerų istorikų. Vien viduramžiaus[!] buvo vienas už kitą geresni keturi ordinariniai profesoriai. Pas juos visus klausiau ar dalyvavau seminaruose. Ypač daug galima buvo išmokti iš kritiško Erich Casparo (LE–III, 43) gerai vedamo seminaro. Studijavome tuo pat metu K. Avižonis, Alfonsas Koncė, Juozas Jakštas, kuris paskui įvyko pas garsųjį Alfonsą Dopschą Vienon (LE V, 123).

Berlyne pasirinkau savo disertacijos tėvu prof. Brackmanną, žinomą mediavistą[!], slaptojo Prusų[!] archyvo Berlyne (Geheimes Staatsarchiv, Berlin–Dahlem) generalinį direktorių. Prie to pasirinkimo prisidėjo Marijampolės miesto [l. 7] žydas, Chaimas Jakobsonas. Jis čia irgi studijavo istoriją. Buvo gavęs iš Švietimo Ministerijos keleris[!] metus stipendiją Lietuvos istorija studijuoti. Jis labiausiai domėjosi tuo, kas iki šiol sudaro didelę spragą, būtent Kazimiero valdymą po 1447. Iš Karaliaučiaus archyvo Jakobsonas buvo nusirašęs šimtus Kazimierą liečiančių aktų. Daug kartų tuos aktus jis man sk(o)lino namuose pastudijuoti. Jakobsonas¹², didelių gabumų ir aštraus proto kupriukas, labai simpatišškai link Lietuvos nusistatęs, kalbą be kitko švariausia lietuvių kalba be jokio akcento, įvedė mane į studijas Berlyne. Gaila, kad jis dėl materialinių aplinkybių savo darbo nebegalėjo baigti.

Prof. Brackmann nebuvo rytų Europos istorikas, bet iš jo buvo galima daug išmokti, kas lietė šaltinių kritiką, jų analizę. Jis vis patarinėję man atsargumo su išvadomis. Visada stebėjau, kaip jis mano jam dalimis iš pradžių teikiamomis disertacijos neužvilkindavo. Kadangi Brackmannas buvo geras stilistas, tai jis dar ir kalbai pataisyti rasdavo laiko... Jis sakėsi kartą, kad iš kiekvienos disertacijos jis išmoksta... Savo disertacijoje aš dėsciau jam iki tol daug nežinomų dalykų. Bet jis mane tik mokė, kad aš beveikusią[!] darbą 1931–1932 žiemą naujai perdirbau. Gavau už jį „valde laudabilis“. Pats aukščiausias laipsnis yra „egregia“, o du žemesni „laudabilis“ ir „idonea“. <Kaip mano mokytoją Brackmanną šiltai pris(i)menu. Jis buvo visada džentelmenas. Tai įsakmiai pabrėžė ir prietelius[!] J. Jakštas pernai Tėv. Žiburiuose viename savo straipsnyje Jakštas taip pat rašė darbą (apie Vytenio–Gedimino laikus) buvo Brackmanno mokinys. Albertas Brackmann (LE III 193), jau man pas jį užbaigus viską, susidomėjo specijaliau[!] Lenkijos istorija, būdamas per 60 metų dar mokėsi lenkiškai, neišvengė, žinoma, polemikos su lenkais, nes vokiečių–lenkų santykius viduramžiais perstatė lenkams nepriimtinoje šviesoje. Šitas Brackmanno politines tendencijas kai kas rimtai nebeėmė. Bet ir tada Brackmannas pasiliko akademiškai įdomus. Manoji pagarba jam buvo iš seniau. Kai 1945 metų gale būdamas Tūbingene sužinojau jo adresą, parašiau jam laišką, siuntinėjau

¹² Užrašyta „Jakobosas“.

daug siuntinėlių (šokolado, kakao, cukraus etc.). Tada mano mokytoją buvo ištikusi nelaimė. Iš savo vilos prie archyvo kurioje tiek daug kartų buvau lankęsis ir kur egzaminus laikiau, senas „Geheimrat“ buvo išvartytas. Jojo name gyveno amerikiečiai kareiviai... Brackmann skurdo Blankenburge (Jarzo srityje). Ten jis gyveno drauge su savo ^{anūkais}, dukters ^{dviem} vaikais (mažyčiais), kurių tėvas kare buvo žuvęs... Daug atvirukų ir laiškų prirašė man tada Brackmann, kviesdamas vėl užsiimti istorija. Jis žadėjo savo talką, pagalbą, patarimus, prisimindavo anuos laikus, kai jis doktorantais turėjo lietuvius... Ir šiandien vokiečių istoriografijoje Brackmannas užima dar svarbią vietą. O aš su pagalba prisimenu giliai tikintį krikščionį, žymųjį mediavistą[!], iš kurio buvo galima tiek daug gauti gerų metodinių patarimų.> Mano disertacija yra vėl antruktart[!] toje serijoje „Historische Studien“, kurioje buvo išleista, vėl buvo užpernai perspausdinta, žinoma, fotografiniu būdu. Tad jokie papildymai nepadaryti. Kadangi ji buvo sunkiai gaunama (dalis egzempliorių pirmojo leidimo 1944 Berlyne buvo 1944 ^{leidykloje} per bombardavimą sudegę...). Tada, kai savo darbą (1933) spausdinau pas Emil Ebering Berlyne, nė nesvajojau, kad už 33–jų metų jis bus vėl išleistas, ir dar gausiu honoraro... Taip buvo už pirmus 50 parduotų egz., kai gavau 10 % procentų nuo ^{pardavimo} kainos – apie 200 DM... Toje pat serijoje dar buvo išspausdintas geras Avižonio darbas apie Lietuvos bajorų luomo atsiradimą. Kiek pamenu, tebuvome tik du lietuviai, kurių darbai „Historische Studien“ serijoje buvo išleisti. Organizacija buvo tokia. Daktaro diplomui gauti reikėjo įteikti 150 ^{spausdintų} egz. disertacijos. Studentai–doktorantai gudravojo[!]. Kaip „disertacija“ teikėme „Teildruck“ (ca.90 psl.), t.y. pirmuosius porą skyrių, su ^{trumpučiu} resumé[!] viso darbo. O visas darbas (264 psl. Iš jų pusė knygos petitut) buvo išleistas toje serijoje. Jos (serijos) prenumeratoriais yra un–tų ir kt. Bibliotekos. Tad mudviejų su Avižoniu darbai yra randami kiekvienoje mokslinėje Europos bibliotekoje, kai šiaip jau lietuvių, ypač Vytauto D.un–to leidinių su žiburiu reikia ieškoti, nors Kaune bibliotekoje iki lubų buvo prikrauta un–to leidinių skirtų siuntinėti užsienio bibliotekoms...

Kai išlaikiau doktorato egzaminus (1932.XII.1), prof. Brackmann, kurio archyve buvau leidęs ne maža laiko, atkreipė dėmesį į labai turtingą Dancigo archyvą, kur apie ūkinius santykius su Lietuva esą daug medžiagos. 1933 m. pavasarį porai mėnesių išvykau į Dancigo archyvą. Ten radau medžiagos daugiau nei tikėjausi. Nuostabiai daug buvo ten Lietuvos magnatų susirašinėjimo. Daug tos medžiagos nufotografuodavau¹³, ir paskui panaudojęs ją savo habilitacijai, už savikainą perleidau Lietuvos istorijos draugijai, jos pirmininkui prof. Aug. Janulaičiui. <Dancigo archyve Liet. Istoriją XV–XVII a. liečiančių dalykų sąrašą žr. Z. Ivinskis: Lietuvos Prekyba su Prūsais, I, 1934, 39–43, 140–152 p.> Atsimenu gavau 800 litų, kurie man Kaune pradžiai labai buvo reikalingi. [l. 8] Mano habilitacijos santrauka buvo išspausdinta Židinyje 1933 m. turėjo būti išleista III tome ^{Janulaičio leidžiamos} „Praeities“. Buvau ta darbą stipriai papildęs, nes habilitacija buvo didele skubotai rašyta. 1940 metų pavasarį jau turėjau ir korektūras, kurių vieną egz. man buvo žadėjęs prof. Jablonskis dar 1956 m. Romon atsiųsti. Šiandien jau jokiū būdu nebegalėčiau to viso darbo atstatyti, ir dabar tesirošiu[!] vokiškai išspausdinti

¹³ Užrašyta „nufotografuodivau“.

žurnale (Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte) apie Lietuvos ir Dancigo prekybinius santykius XVI amž. Nes anoji ^{mano} 1934 metais išėjusi knyga tesiekia iki XVI amž. pradžios. Kadangi Dancigo archyvas iki tam tikro laipsnio darosi prieinamas (galima užsisakyti mikrofilmų etc.), tai noriu būtinai nors iš dalies atstatyti tai, kas dar galima. Iš Dancigo yra matyti, kaip Lietuva neteko savo traškančiųjų girių ir ažuolynų masyvų kaip vyko vidaus kolonizacija... Tie santykiai yra dalis taip svarbios mūsų kultūros ir istorijos. Tęsdamas tos rūšies darbą, 1936 metų vasarą porai mėnesių buvau išvykęs į Rygos archyvus (valstybinį archyvą, miesto archyvą). Ten surinktoji medžiaga buvo panaudota habilitacijos pa(p)ildymui (Praeities III tome, kuris niekada neišėjo!), bet tos medžiagos jokiū būd[u] nebegaliu atstatyti... Studijuoti Lietuvos ūkinius santykius, kuriais tik nuostabusis Albinas Rimka tebuvo domėjęsis, buvo Lietuvos istorijoje nauja tema. (Mano dėmesys tai temai davė man progos vėliau, kai Rimka buvo Vilniuje Ekonominių mokslų fakulteto dekanas, dėstyti ten Lietuvos ūkio istoriją ir ^{bendrą} visuomenės ūkio istoriją. O taip atsitiko, kai prof. Jungeris turėjo iš Lietuvos išvykti, kai Lietuva buvo bolševikų užimta. Tiesiog sk[a]mba parado[k]sališkai: kai 1940.VII.17 Teologijos–Filosofijos fakultetas buvo uždarytas ir jo dėstytojai buvo atleisti, Vilniuje Ekonominių mokslų fakulteto dekanas Rimka, prof. Jurgutis ir doc. Bučas, kuriuos iš anksčiau pažinau, sėkmingai dėjo pastangų, kad ten „klerik^kalas“ imtų dėstyti studentams privalomus ^{ūkio istorijos} kursus. O Vilniaus un–tan buvo tada prigužėję ir iš Batoro visokių studentų. Turėjau kelių šimtų studentų auditoriją, kurių bent pusė, jei ne daugiau pirmą kartą girdėjo kursus (paskaitas) lietuvių kalba...)

Kauno un–te akademinė pradžia buvo labai įdomi. Kai birželio 12 d. (prieš Šv. Antaną) apgyniau habilitaciją, atskaitęs viešame posėdyje savo habilitacijos resumé[!] ir atsakęs į įvairius klausimus Fakulteto narių, besiklausant sausakimšoje fakultet^o didžiojoje auditorijoje svečiams ir studentams, gavau venia legendi¹⁴. Vasarą ruošiausi Lietuvos istorijos kursui, kurį pradėjau nuo Lietuvos istorijos pradžios. Lietuvos istorijos kursas buvo privalomas ir ^{lietuvių} literatūros studentams. Pasisamdžiau gerą kambarį netoli un–to, ėmiau sau iš antikvarų organizuoti biblioteką ir ruošti paskaitas. 1933 metų rugsėjo 21 d. atskaičiau Un–to pirmųjų rūmų iškilmių salėje viešą įžengiamąją paskaitą („Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąją Lietuva“, išsp. Athenaeum 1933, IV). Į mano įžengiamąją paskaitą suvažiavo net prietelių[!] iš provincijos. Man asm(e)niškai buvo nepaprastas momentas, ir aš jį šiltai prisimenu. Kaip jis labai skyrėsi nuo kitos įžengiamosios paskaitos, po antru kartu gautos venia legendi Bonnos universitete po beveik 34 metų (1964 m. vasario 22 d.). Čia iškilmingai įvedė ir išvedė mane un–to rektorius ir [l. 9] dekanas, kurių viduryje aš ėjau. Visi buvome su talarais¹⁵ ir akademinėmis „biretkomis“... Klausytojų prisirinko į didžiulę salę daug, bet jų tarpe tik viena tautietė – mano žmona... <Buvo tiesiog griaudu!>

Vos pradėjau Kaune 1933 m. dėstyti, tuojau turėjau eiti atlikti karinės prievolės. Rūpestingam Kuraičiui (dekanui) tik tiek tepasisekė, kad jis išsirūpino, jog aš savo ka-

¹⁴ lot. *venia legendi* – teisė skaityti, dėstyti paskaitas.

¹⁵ vok. *talar* – evangelikų liuteronų kunigų sutana, tačiau čia tikriausiai turima omenyje studentiškos juodos mantijos.

rinę prievolę Kaune, šarvuočių rinktinėje atlikau. Pradinis apmokymas vyko šarvuoto auto kuopoje priešais neolitanų namus, kur mane ne vienas mano klausytojas matė styruojant[!] „žąsies žingsniu“, o paskui jau po apmokymų, po pietų turėjau teisę išeiti į un–tą. Sunku buvo ruošti kareivinėse paskaitoms. Tad vėlai iš un–to grįždavau, suvargau. Atrodė tikrai sunku abi pareigas suderinti. Bet pripratau. O iš karinės prievolės atlikimo buvo visokeriopos naudos. Šiandien labai brangu, kad iš arti pažinau Lietuvos kariuomenės kario gyvenimą, išmokau iš(tanko) kulkosvaidžio šaudyti, – mat mus perkėlė į Aukštosios Fredos kareivinėse esančią tankų kuopą – kai ką išmokau iš mūsų karų istorijos ir tt. Kareiviams aš dėščiau švietimą. O garsiojoje Karininkų Romovėje[!] (Mickevičiaus gatvėje), net karininkams skaičiau paskaitų. Svarbiausia ilgai dirbau tarnybos metu, jau apmokymą baigęs, pas majorą Laucevičių Kariuomenės archyve. Išspausdinau, archyvais remiantis, porą karinių studijų iš Šarvuočių Rinktinės istorijos, kurių vieną daug kartų mačiau cituotą ir komunistinėje spaudoje. Turiu galvoje J. Jurginio knygutę „Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 metais (Vilnius 1955). Remiantis kariuomenės archyvu aš buvau rašęs straipsnį į gražiai išleistame leidinyje, išėjusi jau rusų įguloms esant Lietuvoje : Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–39, Kaunas 1939. Ten buvo įdomių faktų, kaip mūsų šarvuočiai Kauno įgulos kareivių (Panemunėje) sukilimo dienomis 22–23 d. padėjo tą sukilimą numalšinti. Jurginis citavo ne tik tą mano straipsnį, bet ir ilgą, plačiai užsimota[!] studiją Karo archyvo XII tome (1940). Ten buvo smulkmeniškai aprašyta, pagal didelę Kariuomenės archyvo bylą, susidariusią iš teismo aktų, visa sukilimo eiga. Deja, XIII–tasis tomas jau nepasirodė, nes jis būtų turėjęs išeiti po VI 15... Taip ir žuvo išsami medžiaga apie mūsų šarvuočių vaidmenį kovose su lenkais... Šarvuočių Rinktinės vadas plk. Šova buvo man tarnybine pareiga padaręs parašyti iš šaltinių Šar[v]uočių Rinktinės istorija. Santraukoje ji yra išspausdinta tik tame leidinyje (1939). Kadangi 1934 m. turėjome didelį įtempimą dėl Klaipėdos, Neumanno–Sasso byla, tai atsargon mano ėmimo kareiviai (1933.XI.1) tebuvo paleisti tik 1935 prieš Šv. Petrą ir Povilą. Vos ne pilnus dvejus metus atlaikėme. Šiandien su geru jausmu prisimenu mano karinę tarnybą. Per pavasarinius manevrus (1934), kai vyko apmokymas, išmokau ir pilvu molėtoje vietoje šliaužti, ir ant žemės pakristi pamiegoti... O tai buvo labai naudinga, nes didmiesčiuose bestudijuodamas, patogiai kambariai[s] besinaudodamas, buvau betampan[!] išlepusiu miestiečiu... Kariuomenė grūdino. Iš apačios, gyvendamas tarp kareivių (kareivinėse) mačiau ir įvairių trūkumų, šalia neabejotinų plusų. Niekas pvz., nesirūpino kareivio laisvalaikiu. Kareivis turėjo progos nueiti ir slydoku[!] keliu... Paskui gyvenau Šarvuočių Rinktinės štabe šalia karininkų Romovės. Ten vėl pamačiau karininkų gyvenimo plusus ir minusus. Kariuomenėje tarnaud[a]mas turėjau retos progos pažinti eilę šviesių karininkų : kilnujį [l. 10] plk. Joną Laurinaitį, „Karo Archyvo“ redaktorių, plk. Vytautą Steponaitį. Jo iniciatyva rašiau jam į „Karo Archyvą“ dvi stambokas studijas apie Saulės kautynes, apie garsiąją Durbę ir jos laimėjimo reikšmę. Neužbaigiau tik 1940 metais apie nepriklausomybes kovas (Šarvuočių Rinktinę), kai „Karo Archyvas“ buvo sustabdytas. Pažinau dar arčiau plk. Aleksandrą Šimkų, kuria, į jo ilgus metus redaguotą (iki 1940) „Mūsų Žinyną“ rašiau straipsnių, o ypač daug recenzijų iš Lietuvos istorijos srities. Naudinga buvo pažintis su įdomiu plk. Antanu Krikščiūnu,

kuris buvo Karo topografijos skyriaus viršininkas, nes aš tada daug domėjausi žemėlapiais. Susipažinau arčiau su majoru bibliotekininku Aleksandru Ružancovu, kuris dar tremtyje laiškuose ne kartą prisimindavo, kaip aš į jį kariškai 1934 m. pavasarį Kariuomenės bibliotekoje ^{ne kartą} esu kreipęsis. Daug naudos davė sėdėjimas mėnesiais Kariuomenės archyve, kur sėdėjo viršininku simpatiškas „šnekutis majoras“, vad. „govoriašcij major“, Jonas Laucevičius (LE XIV 261). Nors Laucevičius pats, deja, nieko nerašė, bet nuostabiai daug žinojo. Jis man buvo gyvas archyvas tokių dalykų, kurių nebebuvo nė aktuose. Jis žinojo daug įdomių epizodų iš 1919–20 metų kovų ir vėlesnio kariuomenės gyvenimo, <generolo išdaviko Kleščinskio (LE XII 108) bylą ir tt. ir tt.>

Prof. Kuraitis apsidžiaugė, kad baigiau karinę tarnybą. Sunkiam apmokymui einant, kai buvo docentavimo pradžia, jis buvo dar daręs žygių mane paliuosuodinti[!] iš kariuomenės. Bet tie žygiai buvo nebereikalingi, kai baigėsi apmokymas, nes plk. Šova sudarė man geras sąlygas, <nes gavau atskirą kambariuką Šarvuočių Rinktinėje>. Suvaidinau aš dar prie jo netikėtai rolę kai 1934 m. birželio 7 d. buvo areštuota eilė šarvuotinkų[!] karininkų, kurie buvo naktį, be plk. Šovos žinios tankus išvedę gatvėn Voldemaro labui... Tada prie Šarvuočių Rinktinių štabo tapau sargybų viršininku (Šova manimi pilnai pasitikėjo), dalyvavau areštuojant kai kuriuos karininkus, nes tuo metu rašiau Škirpos raportą Kariuomenės štabui. Žodžiu, tada visai netikėtai nuėjau į sukilimo istoriją kaip kokis didelis „reakcionierius“... Smetonininkas...¹⁶

Atlikęs karinę prievolę tą patį rudenį, kai „Vaitkus nugalėjo Atlantą“ (1935.IX.21), vedžiau Griniutę Ceciliją. Kadangi jos sveikatyte[!] gana trapi buvo, ir dar jos širdį stipriai organiškai paveikė anginos liga, tai ji savo rūpestingos mamos priežiūroje daug vargo su širdimi, <kol jai mama užspaudė akis Kaune 1946.XII.19>.

Vedybiniame gyvenime žmogus vis tik turi daug daugiau laiko..., nes labiau sėdi namie. Ir aš Kaune pasidariau žymiai mažiau judrus. Reikėjo skaityti ne tik paskaitas, bet ir daug straipsnių rašyti. Rašiau Naujajai Romuvai, daug [l. 11] recenzijų ir straipsnių rašiau Židinyje, kai ką Tiesos Kelyje (rodos, tris straipsnius). Buvau uolus bendradarbis Fakulteto leidžiamųjų žurnalų Athenaeum (red. prof. Eretas) ir Soter (įkūrė prof. Dovydaitis, vėliau red. prof. P. Malakauskis). Įėjau ir į „XX Amžiaus“ kolektyvą, tapdamas dienraščio formaliu vicedirektoriumi. O paskaitoms reikėjo taip pat ruošti. Mano kursai Kaune buvo : Plati Lietuvos istorija (nuo pradžios iki 1918 m.); ją skaitydavau ištisai bent 5 semestrus po 2 val. Iš specialiųjų[!] kursų buvo Lietuvos istorinė geografija, ² val. Rusijos istorija (iki XVII a.). Švietimo ministeriui Tonkūnui, kuris labai buvo nusistatęs prieš Teologijos–Filosofijos fakulteto Filosofijos skyrių, 1937 metais nesutikus prailginti dėstymo teisę prof. J. Totoraičiui (tada jis sukako 65 metus), trumpai dėščiau ir naujųjų amžių istoriją, kurią sėkmingai 1939 m. rudenį perėmė Simas Sužiedėlis. Labiausiai mano mėgstamas dalykas buvo Lietuvos istorijos šaltiniai. Pirmąją jų dalį (kronikos etc.) buvau 1943–44 m. užbaigęs ruošti spaudai, ir baigto mašinraščio paliko Lietuvoje keli egzemplioriai, kurių vieną tada skaitė ir savo vertingas pastabas davė J. Jakštas, o kitą – ką tik iš nacių kalėjimų grįžęs Vasario 16 signataras P. Klimas. Po keliasdešimt metų tą

¹⁶ „Smetonininkas“ prirašyta tušinuku.

mano mašinraštį, kaip ir Lietuvos prekybinių santykių manuskriptą (ar korektūrų lapus, jeigu tokius gaučiau), reiktų jau visai naujai perdirbti, nes tąją užvakarykščiau „sriubą“, kai tiek daug naujų „ingredientų“ yra atsiradę (turiu galvoje šaltinius ir jų tyrinėjimus!), nebetikslu „atšildyti“.

Kai Teologijos–Filosofijos fakultetas vis labiau apteko į „apgultos tvirtovės padėtį“ ir tautininkai per savo ištikimą ir tam fakultetui didelei nepalankų Švietimo ministerį Tonkūną vykdė savo politiką. Prof. Kuraičio dekanavimas turėjo pasibaigti. Jam Tonkūnas pareiškė nepasitikėjimą. Rūpestingasis Kuraitis traukėsi. Dekano vietą 1937 m. buvęs sekretorius, prof. P. Malakauskis, o aš tapau išrinktas sekretoriumi. Sekretorius galėjo, ar turėjo būti dabar iš Filosofijos skyriaus, bet jis turėjo būti teologijos skyriui priimtinas... Sunkiausiu Filosofijos skyriui momentu tada tapau jo sekretoriumi. Atsimenu, ant rytojaus po Fakulteto posėdžio abu su dekanu praneškova[!] į surinktus didžiojon[!] Fakulteto auditorijon studentus... Nors kai kam atrodė skęstančio laivo nuotaikos, nors dalis studentų pabėgo į Humanitarinių mokslų fakultetą, kad galėtų ten jų galvoje daug sėkmingiau romanistiką ir germanistiką studijuoti – likosi ištikimųjų būrelis. Idealistai neleido Filosofijos [l. 12] skyriui žlugti. Atsimenu, jog su dekanu Malakauskiu daugiau pasakėva[!] negu to laiko realiomis aplinkybėmis buvo galima, reiškėva didelę viltį, patys nebūdami šimtu procentu tikri. Be net kartą reikia sperare contra spem... Malakauskis buvo geras administratorius. Iš jo daug išmokau. Sėkmingai bend[r]adarbiavova. Bet taip susidėjo ^{asmeniškios} aplinkybės jam nepalankiai (jų čia nenoriu minėti), kad jis prof. Šalkauskis (tada Rektorius) spaudžiant, Malakauskis buvo priverstas atsistatdynti. Rinkome 1940.VI.15 naują dekaną. Juo tapo prof. B. Česnys. Man nepasisekė atsisakyti. Aš vėl buvau perrinktas sekretoriumi. Pradžia su nauju dekanu buvo labai maloni ir įdomi. Bet jau 17.VII.1940 reikėjo pareigas baigti ir visas bylas perduoti un—to kanceliarijai... Beje, kai 1940.VI.15 po posėdžio ėjome į Laisvės Alėją (buvo apie 7 v. v.) sovietų tankai barškėjo meksfalt[u].

Apie Lietuvos istorijos klausimus, rūpesčius ir visokias problemas esu rašęs 1958 m. „Į Laisvėje“: III–me LKM Akademijos suvažiavime skaičiau tuo klausimu ilgą paskaitą. <Ji Darbuose išspausdinta (III d.)>

Buvimas fakulteto sekretoriumi įvedė labiau į universitetinius reikalus. Kai Laikinoji Vyriausybė (Ambrazevičius, Griniui prikalbėjęs) padalino fakultetą į du atskirus fakultetus (Teologijos ir Filosofijos), tapau paskirtas Filosofijos fakulteto dekanu. Turėjau šiek tiek administracinės praktikos, bet pradžia buvo sunki. Humanitarinių mokslų fakultetas ^{nuo 1939 m. galo} buvo Vilniuje. Kaune reikėjo irgi visos eilės dalykų iš Humaniora srities. Pvz., buvo įkurta germanistikos katedra, bet nebuvo joje dėstytojų... Daug vargau, daug ląksčiau, daug pas gen. Kubiliūną, pirmąjį tarėją ir mano seną pažįstamą, klasės draugą, plungiškį Germantą, Praną Meškauską vaikščiojau, kol pasisekė gauti patvirtinimą keliolikos naujų docentų, asistentų, lektorių. Tada, be kitko, išsirūpinau, kad Ambrazevičius ir Maceina būtų pakelti ekstraordinariniais profesoriais.

Kaune pasirodė -gyvenimas įvedė- būtinai reikalingas Filosofijos fakultetas. Jis suklestėjo. Prigužėjo į jį apie 400 studentų, jei ne daugiau. Auditorijos vėl prisipildė... Vokiečiai, žinoma turėjo savo politiką. Porą kartų teko un—to vadovybei, rektoriui ir senato nariams

(dekanams) belstis malonės pas Rentelną, teikti jam promemorias, prie kurio rašymo ir vertimo vokiečių kalbančius buvau pridėjęs. Kaip ir Laikinajai Vyriausybei, kurioje 6 savaites ėjau neva „Užsienio Reikalų Ministerio“ pareigas, buvau vertėju, kai Rentelnas Vyriausybę liepė skirstytis, taip vėl dabar teko porą kartų būti un–to vadovybės vertėju, kai gynėme prieš vokiečius mūsų Alma Mater.

[l. 13] Kai 1942 metų vidurvasary Gestapo vis daugiau dėmesio rodė Universitetui iškilo vokiečių reikalavimas visus norinčius studijuoti abiturientus pasiųsti pirma į Reicho Arbeits/dienstą Vokietijon. 1942 VIII 23 visas Senatas (Vytauto D. un–to) tr[o]ško tik Rektoriaus Graurogko – buvome sukviesti į Gestapą (buv. Darbo Rūmai Vytauto prospekte). <Klabino vokiečiai Germantą, kad jis tokį potvarkį dėl Reichsarbeitsdiensto abiturientams išleistų. Jis gudravojo[!], jog jis mielai išleistų tokį potvarkį, bet un–to Senatas prieštarauja... Tad už Senato Germantas laikėsi lyg už kokio mūro. Gestapas nutarė „pasikalbėti“ su Senatu. Dalyvavome tik 6–ši, jų tarpe Vilniaus un–to prorektorius Krivickas. Mūsų buvo Medicinos dek. Meškauskas, Statybos–Kairys, Filosofijos fak. – aš, un–to prorekt. – Zubkus ir Senato sekret. – Grinius.> Mano vertimai mūsų argumentų, kodėl negalime pritarti studentų „Arbeitsdienstu“ buvo kiek sugriežtinti, nuo savęs dar kai ką pridėdant... Tokis „vertejavimas“ blogai baigėsi... Staiga išgirdome iš gestapo valdininko Müller, jog mes visi suimti... Kauno sunkiųjų darbų kalėjime išbuvome iki 26.VIII. Per visą Lietuvą sklido žinia, jog Kauno un–to senatas suimtas. Ji buvo, žinoma, vokiečiams gana nepalankiai komentuojama. O tada dar vokiečiai nenorėjo per daug gadinti santykių su lietuviais. Mūsų neišvežė į KZ, kaip mes laukėme, bet, 26.VIII pasikvietęs mus Gestapo šefas Jäger, labiausiai plūdo ne mus, o Švietimo Tarėją Germantą, kuris vėliau pateko į Stutthofą... Rudenį pasgirdo[!] vokiečių balsas, jog Filosofijos fakultetą reikia Vilniun iškelti[.] Tada reikėjo daug aikščioti, kovoti... Jau buvo Vilniuje tokis pat Fakultetas = Humanitarai. Filosofijos fakulteto iškėlimas būtų reiškęs jo mirtį... Ėjau pas Kubiliuną[!], ėjau pas visus tarėjus... Daugiausia padėjo – gyvenimas mėgsta paradoksus – vokiečių koloaborantu[!] laikomas tarėjas Germantas ir tarėjas (darbo). Dr. Jonas Paukštys... Bet ^{su} savo vaikščiojimais ir klabenimais 1941 metų (vėlybą rudenį) vokiečiams taip įkyrėjau, jog fakulteto labui, kuris vis dar sėkmingai gyvavo, nutariau atsistatydinti iš dekanų. Pasisekė dekanu pravesti iki tol 1941–jų metų galo buvusį prodekaną, mano prietelių[!] prof. Maceiną, kuriam ne ilgai teko faktiškai dekanauti[!], nes greitai un–tas buvo uždarytas...).

<Į sąrašą, tų, kurie 1943 kovo 16 d. turėjo būti išvežti į KZ, kaip vėliau man iš Saugumo rezistencijai patikimo asmens buvo pranešta, buvau ir aš įtrauktas. Mano laimei man teko, 1943 m. sausio gale (rodos, 22.I) grįžus iš Vilniaus po ten atskaitytų paskaitų, kaip buvo įprasta–važinėjau ten, kas 14 dienų, taip nelaimingai nuo pečiaus smalkių nugaruoti, kad aš beveik dvi pari[!] išbuvau be sąmonės. Teko nuleisti daug kraujo ir visaip gai-vinti... Begaivinant karštu vandeniu net pilvą nuplikė aš tada nejučiau. Ligoninėje (miesto) išgulėjau visą Vasario mėn., iki kovo pradžios. Esą aš buvęs kai ligonis iš sąrašo išbrauktas... Nuo 1943 metų sausio 22 dienos taip ir nebeteko daugiau un–te paskaitų skaityti iš viso... Bet algą gavome toliau... Kai prof. K. Stegmann (LE XXVIII 481) mums leido pasirinkti karo metu svarbius mokslinius darbus, aš rinkausi šaltinius, ir iki 1944 metų

vasaros parašiau per 200 psl. mašinėle trijose egz. perrašytus – Lietuvos istorijos šaltinius (I dalis : Kronikos).>

Tremtyje porą metų dirbau Raudonajame kryžiuje, leisd[am]as jo žinias (keliolika numerių „Lietuvos Raudonojo kryžiaus Žinios“ rotatorium[!]), organizuodamas skyrius, vėliau rūpindamasis studentų reikalais, kurių šalpą gaudamas lėšų iš Balfo, LRK vykdė. <Studijavo ca. 1900 studentų, gaunančių per LR Kryžių Balfo pašalpą.>

Ilgai negalėjau atsipeikėti netekęs savo didelės, Lietuvos istorijos studijoms taip reikalingos bibliotekos, kurioje ^{Kaune} buvo šaltinių rinkinių ir monografių. Paskutinių momentu ^{tremtyje}, kai jau turėjau gauti vizą važiuoti į JAV (turėjau net tris afiadavitus !), vysk. Padolskis suteikė stipendiją dviem metams pastudijuoti Vatikano archyvuose. O apie juos buvau daug girdėjęs iš kan. Prapuolenio, jėzuito Kleijnjtjenss, kuris 1937 m. buvo atvykęs Kaune. [l. 14] Tada su Kleijnjtjenssiu susidraugavau (LE XII 9). Daug siautėva[!] po Kauno Seminarijos ir Un-to biblioteką. Jis ieškojo latvių jėzuitų raštų (žr. Tolgsdorf, LE XXXI 280–281). Iš Kleijnjtjensso, kuris turėjo daug archyvinių nuotraukų iš Vatikano ir ypač iš Jėzuitų archyvo, pirmą kartą išgirdau apie svarbumą Processus Consistorialis... Kai pensijon per prievartą išsiųstas Totoraitis vyko Romon, aš jam perdaviau tas svarbias informacijas. Tai neliko be vaisių.

Ne emigravimas, o pasukimas į Vatikano archyvus, buvo, gal būt, po bėgimo iš Lietuvos (1944.X.8) pats svarbiausias mano gyvenimo posūkis. Šis daug nuopelnų turėjo ne tik stipendijos davėjas (dvejus metus) vysk. Padolskis, bet ir to plano rėmėjai Delegatūroje (kan. Kapočius ir prof. Kun Yla).

Nuo 1953 metų Romoje, žinoma, atidaviau daug jėgų ir laiko LE–jai. Kai kurie dalykai (Jogaila, ^{Jadvyga}, Kazimieras, ^{Mindaugas}, Vytautas etc. etc.) virto ilgais straipsniais su plačiomis bibliografijomis (iki šių dienų). LE sudėjau ir savo žinias iš Lietuvos istorijos šaltinių srities, maždaug rekapituluodamas[!] savo dingusį manuskriptą. Rašiau kai ką ir iš Lietuvos istorinės geografijos, kurią buvo tekę Kaune dėstyti. Tikiuosi, kad man buvo pasisekę tiksliai lokalizuoti visas vokiečių ordino pilis ant Nemuno, kurių didelę dauguma aprašiau LE (Gotteswerder, Marienwerder, Dubysos pilis, Marienwender, Marienburg, Friedeburg (Žemaičiuose) ir tt. (Beje, su mano pratybų studentais darydavome pavasarį, semestru baigiantis, laivu ekskursiją 2–3 dienų į taip istoriškuosius panemunių[!]). Paskutinė tokia ekskursija buvo 1938 metų pavasarį. Joje dalyvavo seselės pranciškietės ir kazimierietės, atvykusios iš JAV apstudijuoti[!] Kauno un–te).

Kadangi į LE stengiausi rašyti pradant Barbora Umastauskaite, iš šaltinių (I tomui tik teperžiūrėjau[!] ^{tada} skyriaus redaktorės Sruogienės prašomas pora strp. Iš Kauniškės Enciklopedijos!), tai visa tai atėmė man gana daug laiko. Laimei pasisekė pamažu įtraukti vis daugiau vertingų bendradarbių (kun. R. Kr[asauska]s., P. Jatulį ir kt.) Lietuvos istorijos skyrius, nešant sunkią našą Romos istorikų būreliui, LE–je suklestėjo. Jei-gu kam bus lemta iš lietuvių dar po poros generacijų labiau atsidėti studijoms Vatikano archyvuose, pastebės, jog Romos istorikų būrelis jau savo laiku daug tų archyvalijų yra panaudojęs LE–jos straipsniais...

Lietuvos istorijos studijoms buvo naudingi ir susitikimai istorikų pas Beniušytę, mano drėgname kambarėlyje, kur apžvelgėme Lietuvos istorijos [l. 15] šaltinius. Kiek pamenu,

nedalyvavo mūsų studijų valandose tik Vaišnora ir trigubas drdr[!].dr. Bič[iūnas]. Kad Romoje susiorg[a]nizavo tokis istorikų „team“ ir dar Istorijos mokslų sekcija, tebelaikau svarbiu dalyku Lietuvos istorijos studijoms. Žinoma, egzistencijos klausimas dažnai ne vienam pastoja skersai kelio jo planams ir užsimojimams.

Nuo pat savo akademinio darbo pradžios Lietuvoje vis turėjau noro studentus per pratybas ir savo paskaitose mo(k)yti kritiškumo. Romantiškoji kryptis laiko mus dar iki pat šiol dar taip tvirtai po savo sparnu, kad vėl esame gerokai atkritę į nekritiškumą... (Žr. mano strp. SUV[AŽIAVIMO]. Darbų III t.) Žr. Į Laisvę 1958 m. ^(mano strp.). Stengiuosi kritiškai žvelgti ir į visą lietuvių–vokiečių santykių istoriografiją dabar savo paskaitose. 1964.II.22 gavęs antru kart veniam legendi baltų ir lenkų istorijai, per 10 semestrų daugiausia paskaitų kursų ir seminarų esu turėjęs iš Lietuvos istorijos. Kadangi viena mano paskaita yra vis iš anksto parašyta (vokiškai), tai tokių manuskriptų per semestro ca.25–30 paskaitų susidaro didelis psl. skaičius. Po penkerių metų darbo jų prisirinko per 4 tūkstančius psl. 1967–68 metų žiemos semestre pirmą kartą kartočiau kursą. Tai buvo paskaitos apie Pabaltijo valstybes jų nepriklausomybės metais ir II pasaulinio karo metu (1918–45). Jubiliejaus proga specialiai[!] skaičiau tokį kursą, panaudodamas ir Vokietijos archyvų medžiagą, ypač jos gausu Politiniame Užsienių Reikalų Ministerijos archyve pačioje Bonnoje. Vokiečių studentai, tačiau, jų akimis žiūrint, tokiai praeinančiai egzistencijai Pabaltijo valstybių, daug mažiau dėmesio rodo, negu, pvz. istorijai vokiečių ordino ir ^{to meto} Lietuvos santykių. Tuos santykius aš dėstau, žinoma, žvelgiant iš pačios Lietuvos ir jos interesų. Ir paskaitose, ir pratybose mano klausytojai išgirsta naujus dalykus, kaip juos vokiečių istorikai niekada iki šiol nėra dėstę. Kad vokiečių ordinas savo misiją labai prastai atliko ir buvo pagrindine kliūtimi lietuviui ilgai likti už krikščionybės ribų, studentai čia girdi citatomis iš pačių šaltinių. 1968–69 žiemos semestru skaitysiu vėl apie Lietuvos ir ordino santykius per du šimtmečius ir vesiu seminarą apie apie[!] ordino ir Lietuvos santykius Vytauto laikais. Autentiškas, gyvais šaltiniais paremtas, objektyvus žodis, be priekabių ir priekaištų kam nors dabartyje, su pastangomis aiškintis, „kai ištikrųjų[!] yra buvę“, visada imponuoja, palieka savo įspūdžio. Esu, pvz., ne kartą nugirdęs aplinkiniais keliais iš savo studentų, jog ir lenkų istoriją aš dėstas daug objektyviau [l. 16] negu tai darą vokiečiai profesoriai... Tokiais vertintojais buvo ne užsieniečiai, bet vokiečiai studentai. Sakysim, turėjome seminarą vokiečių ordino ir Lenkijos sant[y]kiai XIV amžiuje, kur buvo faktais, iš autentiškų šaltinių, parodyta tiek daug kryžiuočių neteisybių, pradedant Dancigo istorija 1308 m. Turėjome darbingą semestrą. Su tokiu pat kritiškai (–objektyviu nusistatymu reikia eiti į Lietuvos istoriją. Nedarykime Lietuvos istorijos perdėm didaktikos vadovėliu. Daug kreivų „veidrodžių“ turime apie jos praeitį. Ir tada veikė žmonės tokiaime pat psicho–fiziniam priežastingume kaip ir mūsų kartos.

Mūsų tremties sutirštintos pastangos istorijoje ieškoti to, ko joje nėra, teigti nebūtus dalykus, išgalvoti, ar paskelbti fals[i]fikatais tai, kas iš viso jau nerimta atrodo, veda prie to, jog mūsų istoriografija mūsų kaimynuose laikoma dar iš „vaiko batelių“ neišaugusi... Turime rimtai susirūpinti kritiškumu, rimtu nusi[s]tatymu link Lietuvos praeities ir jos šaltinių, o ne pigiu momento efektų ieškojimu.

Tik tokiu būdu tegalime[!] laukti, kad ir į universalinę istoriją iš mūsų istorijos bus daugiau paimta, į mūsų istoriją bus rimčiau pažiū(r)ėta. Dabar laikau savo pareiga mūsų istorijos svarbesnius epizodus pristatyti kongr[e]sinėmis kalbomis, kad ir kiti pamatytų, kokia ji turtinga. Bonnoje būdamas esu parašęs pustuzinį straipsnių–straipsnelių vokiškai. A[t]itaisydamas vieno vokiško darbo klaidas, rašiau ir apie Sauerveiną, ^{daviau} vokiškai Vydūno biografiją[.] Praeitais metais paskelbiau ^{vokiškai} svarbų epizodą, kaip Giedraitis turėjo ilgai kovoti pats ir kaip visa Lietuva tą kovą įtemptai turėjo vesti, kol jis tapo vyskupu... Ant plauko kabojo, kad tokiu vyskupu Žemaičiuose būtų tapęs labai abejotina asmenybė, kuri ne žodelio lietuviškai nemokėjo, nuncijaus taip remiamas Voroneckis... Iš vokiečių Bažnyčios istorikų, pradedant žymiuoju Jedinu, gavau laiškų, atsiliepimų, jog ir jis tokių apie Lietuvos XVI amžių ^{iki šiol} nežinoję... Reikia dar daugiau ra[š]yti rimtų darbų kongr[e]sinėmis kalbomis, kad mūsų istorija būtų rimtai įpilletinta (žr. mano strp. Į Laisvę 1967, nr. 41, 22.28 psl.) Vargas mums tebus, jeigu tik same[!] „ghetto“ vis sau „tesisimkysime“, kai autentiški šaltiniai mums užtenkamai patiekia turtingos medžiagos.

Manau, kad man yra pasisekė kritiškai objektyviai įvertinti ordiną, pradedant 1926 metų tyrinėjimais a[p]ie Saulę, Durbę. Pirmais tęsdamas Aleknos tradiciją, bandžiau nuplauti rinkinyje Jogaila dviejuose strp. Jogailą. Leidėjai [l. 17] (Švietimo Ministerija) net prierašą, padėjo, jog už autoriaus „originalias“ mintis leidėjai neneša atsakomybės. Ir po 34–rių metų galiu tą patį kartoti! Dabar tik turiu daugiau šaltinių. Manau, kad Lietuvos pirmųjų ^{lietuviškų} knygų istorijai yra be [ga]lo svarbūs dokumentai, kuriuos išspausdinau iš Jėzuitų archyvo Comm.Balticae tome. Laikau galutinai įrodytu dalyku, kad, deja, Leonas X nebespėjo Kazimiero paskelbti šventuoju. Kur tik bepažiūrėsi, daugelis mūsų istorijos klausimų, jeigu tik jiems labiau atsidedi, galima kai iš nauja pasakyti.

Beskaitydamas naujausios Lietuvos istorijos kursą ir vis rasdamas medžiagos, kurią reikia sunaudoti, aš nutariau atiduoti duoklę ir naujačiai[!] Lietuvos istorijai. Kitados rašiau apie II ^{Vasario 16} akta, ar ne vienintėlį[!] kartą tos rūšies studijose panaudo[d]amas pačius Lietuvos Tarybos protokolus (Židiny 1936–9), kur(ie) dabar mums nebeprieinami... Dabar noriu, ryšium su mano paskaitomis un–te, parašyti studijėlę apie 1926.XII.17 perversmą, jo priežastis ir pasėkas... Turiu rūpesčio, kaip pasiseka vėlybus veikėjų atsiminimus su autentiškais šaltiniais sudetinti[!]... <Daug kas iš šaltinių kitaip prisistato negu dalyviai po 70 metų pasakoja...>

Iki šiol daug darbo kainavo vokiškai kursų pasirašymas. Kai pagaliau prasideda jų kartojimas iš dalies, darosi ir man lengviau. Žinoma, vis dar yra darbo. Pvz., dabar intensyviai ruošiuosi ^{vasaros sem[e]stro} seminarui. Jo tema: Vakarų Europos XVII amžiaus publicistikos sprendimai (svarstymai) apie Lietuvą ir Lenkiją. Tema tikrai įdomi ir, galima sakyti, netyrin[ė]ta, ypač, kas liečia Lietuvą, bet reikia labai daug darbo. Atitinkamų šaltinių reikia trauktis iš daug svetimų bibliotekų.

Bet vistik[!] darosi lengviau. Ypač, kai nebereikia skubėti ir į LE rašyti... Užbaigęs tokius skubius ir degančius darbus laikau savo šventa pareiga labiau prisėsti prie įšalusių ir nebaigtų, ar jau baigiamų darbų, ar ir tokių, kurių manuskriptai apipavidalinti... Niekada iki šiol neapgailestavau darką laikinai padėjęs „pagulėti“, nes tokis jo „pailsinimas“ tik į

naudą pačiai studijai išėjo ir turinio, ir pačios medžiagos pilnumo atžvilgiu. Bet jau dabar „trzeba pracovae“ ..., kiek jėgos leidžia...

[l. 18] Žinoma, pats „Dozieren“ un–te, kur nuolat susitinku su daug kvalifikuotų istorikų (pradėjau ^{čia paskaitas} 1963.IV.1) mano horizontus iš „archyvų“ išvedė į truputį kitokią šviesą... Aš labai mėgstu jaunimą ir mėgstu „Dozieren“... Mano santykis su mano klausytojais gana geri... Tik gaila, kad to jaunimo tarpe, išskyrus keletą retų išimčių, nėra lietuvių... Lietuvių studentų Bonnoje iš viso, galima sakyti, nebėra... <Man dažnai būna gaila, kad mano paskaitų, į kurias daug darbo įdėta, tautiečiai negirdi>¹⁷

Šalia un–tinio darbo esu, žinoma, dalyvavęs ir visuomeninėje veikloje. Jau „grandiniu“ būdamas padėjau „malšinti“ 1934-VI-6-7 pučą... Jau rimčiau dalyvavau 1941 m. šešias savaites Laikinos Vyriausybės darbuose (Į Laisvę, 1955 m., Nr. 6, 31–40 psl.). Į pirmąjį „Į Laisvę“ numerį 1941.VI.23 rašiau pirmam psl. vedamąjį, ^{tą numerį redagavau} ir tt. ir tt. Paskui vėl pritapau prie politikos 1951 metų gale, kai archyvus palikęs, išvykau į VLIKĄ, perėmiau Užsienio reikalų tarnybos vedėjo prof. Brazaičio pareigas. Daugiau kaip pusę metų veikia vis megzdamas įvairius ryšius. Prof. Brazaitis buvo palikęs gražiai „įtrintus“ kelius. Daug įvairių ponų, žymių pareigūnų ^{1952 I–VII}, tada Bonnoje aplankiau. Buvau prasiveržęs ^{kartą} iki pat užsienių reikalų ministerio Brentano. Gindami prof. Brazaičio reikalą, nors man buvo siūloma iš Vliko... Tuo klausimu ir tada turėjau savo asmenišką nuomonę, bet pasidaviau „geriau suprantančiųjų“ prietelių daugumai... Po gero dešimtmečio LF vėl grįžo Vlikan. Žinoma, keisti tada buvo veikimo metodai vyresniųjų, Lietuvoje jau neva patyrimą turėjusiųjų politikų metodai „žygiai“ prieš savo „prietelius“...

Dar ir šiandien, kai visa tai pergalvoju, negaliu nurimti, kaip galėjo vyresnieji katalikai tokį nelojalumą link kitų katalikų (konkrečiai prof. Brazaičiui) rodyti. Prieš tokius metodus nebuvo galima nereaguoti: Tos reakcijos ^{deja}, lietuviu[!] visuomenė nesuprato, nenorėjo įsigilinti, ir mus, žinoma, laikė nepatyrisiais[!] karštuoliais... Vysk. Brizgys net Aiduose 1952.XI ditirambus giedojo „sveikų“ nusistatymų polit[i]kams... Tuo reikalu turiu daug laiškų, protesto pareiškimų, skaudžių promemrorijų[!] etc. Kada nors reik[ė]s prie to klausimo, remiantis ano meto papkių aktais, sugrįžti, ir iš jų paaiškės, į kokias su temas buvome patekę, kai išnyko elementaraus solidarumo dorybė (net katalikų tarpe), vienam iš jų užsigėidus, išei[n]ant iš savo asmeniškai–patogių interesų, būtinai pasidaryti Užsienių Reikalų Tarnybos Valdytoju.

Laikau savo svarbiu reikalu informuoti pasaulį, ką mes darome, ar esame pasiekę Lietuvos istorijos tyrimo srityje. Todėl, kur tik buvo galima, nuo 1938 metų pradėdant Zuurichu, dalyvavaus vis su referaitais[!] iš Lietuvos istorijos srities, tarptautiniuose istorikų kongresuose. Stengiuosi palaikyti ryšius su kitų tautų istorikais, paprastai Lietuvoje, vis buvo patogia sakoma jog svetimataučiai[!] vis falsifikuoja mūsų istoriją. Negi visada jie to tik [l. 19] ir tesiekia... Nuostabu, kiek maža kiti tepažįsta mūsų pastangų rezultatus toje srityje. Užtad[!] turime visais galimais būdais pristatyti savo tyrinėjimų rezultatus, kaip ir pačią, taip turtingą mūsų istoriją svetimiesiems pakankamai rimtai. Bedė[s]tydamas Bonnoje svetimiesiems studentams Lietuvos istoriją ir nuolat žvalgyda-

¹⁷ Parašėte vertikaliai priedašo papildymas „į kurias daug darbo įdėta“.

masis į kaimynų praeities faktus, ar juos lygindamas su to pat meto mūsų istorijos įvykiais, dar labiau įsisąmoninau, labiau praregėjau, jog mūsų kaimynai, pradėdami latviais, estais, baigiant gudais, ukrainiečiais, gali mums mūsų turtingosios istorijos tik pavydėti draugiškai... Tik mes patys jos nekarikatūriname[!] nebūtais dalykais, barokiškais perdėjimais, nepagrįstais teigimais. Tik rimtai, objektyviai nusistatę link šaltinių, norėdami drąsos tarti ir tiesos žodį, jeigu kam ir nebūtų malonu, įžvelgsime Lietuvos istorijos didybę ne vienai dienai.

Mums reikia skubėti išleisti daug šaltinių. Romoje sėdintieji istorikai turi Apvaizdos duotas sąlygas eiti į archyvus, kai savo kra[š]to archyvais nedisponuojame.

Mūsų pareiga yra rasti būdų ir kelių supažindinti Lietuvoje skurstančius istorikus, kurie neturi galimybės nė mūsų darbų minėti (tegal pasitenkinti neutraliu žurnalų, ar rinkinių užsiminimu!), su Lietuvos istorijos srities darbais tremtyje. Reikia labai rūpestingai sekti viską, kas daroma Lietuvoje. Ir ten yra istorikų, kuriems Magni Ducatus Lithuaniae didybė prisistato tokioje pat šviesoje kaip ir mums tremtyje, jeigu jie ir neturi progos to aiškiai išdėstyti. Žinodami jų darbo sąlygas, net kaip kuriems[!] jų teigimams ir rašymams turime būti įžvalgiai atlidūs... Jeigu susikeistume rolėmis, gal ir mes negalėtume kitaip laikytis...

XIII–XVI amžius, atrodo labiau ištyrinėję, nors ir čia yra didelių spragų. Man labai trūksta Algirdo ir Kazimiero Jogailaičio (1440–92) monografijų iš mūsų pusės. Abu valdovai tokie svarbūs, abu gyveno lu(ž)tvinėse epochose. Apie Kazimierą yra šimtai aktų vien Karaliaučiaus (Göttingeno) archyve, kurių mes lietuviai nejudiname. Mėgstame kritikuoti kitų tendencijas, jų ned(a)sakymus ir perdėjimus, bet patys nė nebandome dirstelėti į archyvus, kurie prieinami... Prof. Dr. E. Senn kelis kartus per paskutinius penkerius metus važinėjo po įvairius archyvus Vokietijoje, Šveicarijoje ir kt., rinkdamas medžiagą naujausiai Lietuvos istorijai. Senn parašė įdomių ir kritiškų darbų. Iš mūsų tautiečių neteko per paskutinį dešimtmetį sutikti nė vieno, bandančio belstis į taip [l. 20] svarbius [archy]vus Vokietijoje, pradėdami pvz. ordino ir hercogų (Prūsų, archyvais (žr. LE X 497–500). Kokių gražių disertacijų galima parašyti remiantis to archyvo medžiaga!

Labai apleisti yra mūsų tyrinėjimuose XVII ir XVIII amžius. Ten tikrai reikia tikrųjų lietuvių su žiburiu ieškoti, nes iš XVII–XVIII a. lenkų ir kitų darbuose ir studijose lietuvių beveik visai nebesimato.

Sąlygos mūsų, žinoma, yra sunkios[!]. Kiekvienas mūsų paprastai turime savo pareigas. Gyvenant tarp svetimųjų reikia stengtis būti ne tik vidutinioku, bet ir pirmauti, kad būtų galima pateisinti dedamas viltis ir pasitikėjimą. O tai taip pat ^{pat} įpareigoja, kad dažnai turi dirbti ne tai, ką labai norėtum, bet tai, ką iš pareigos reikia atlikti. Paruošti kas semestrą iki šiol 400–500 psl. kursą vasaros semestre mažiau, žiemos ilgesniame semestre daugiau!) buvo uždėję man gana sunkią našta... <Kartais atrodė ji net per sunkiai! Reikia puse vis sudominti tiek daug naujai išleistų studijų, straipsnių ir šaltinių. Nežadu „atšildyti „vakardienos“ sriubos.>

Man teko iš arti susitikti su naujausia Lietuvos istorija. Pers[e]kėjau[!] daug šaltinių. Ne tik Versalio konferencijos leidiniai, bet ir gausios pokarinės serijos (po II pas. karo), nekalbant apie gausius mūsų pačių memuarus, teikia gausios medžiagos. Reikia nepa-

prastai daug skaityti. Iš to didelio skaitymo tačiau ne kažkiek tegalima paskui panaudoti patikimam tekstui... Du kartu jau skaičiau naujausią Pabaltijo istoriją, ir nè su jokių kursu nevalgau tiek daug kaip su šituo. Bet, čia yra ir kitų sunkumų. Mes patys dar neturime į daugelį klausimų nusistovėjusios pažiūros. Dešimtimis yra tokių klausimų: pvz. buvo 1926 metų gale, kai karininkai darė perversmą, rimtas komunistų pavojus? Buvo tas perversmas didelė klaida parlamentariniame[!] gyvenime? (Taip ne kartą yra pabrėžęs prof. Šalkauskis). Reikėjo lietuvių tautai priešintis įsileisti garnizonus (rusų)? ir tt. ir tt.

Visa eilė mano darbų iš XVI–jo ir kitų ši(mt)mečių tebėra „staklėse“. Vis jie laukia atvangos juos užbaigti, tašką ant i(r) uždėti, kai iki pat šiol „uždusęs“ kamavausi su paruošimu kursu[!] kalba, kuri mano yra išmokta tik vėlybame amžiuje.

Kai apžvelgiu savo gyvenimą, matau, jog pasukimas Romon pačiu paskutiniu momentu prieš emigraciją buvo teisingas kelias. Išvykimas iš ^{Romos} padarė mane un–to dėstytoju, davė įvairių naujų galimybių pristatyti Lietuvos istoriją tarptautinėje plotmėje. Bet iš kitos pusės, bent iki šiol nepaprastai sulėtino mokslinį tyrinėjimo darbą¹⁸. Bonoje reikia jau ketvirtu kartu nuo Baltų Instituto įkūrimo, būti vėl ir jo vedėju. O tai uždeda visokių administracinių pareigų.

Bonn, 1968.III.28.

¹⁸ Virš [iš kitos pusės...] parašyta ir nubraukta „Bonoje reikia jau ketvirtu kartu būti ir“.